

»Politiikka on mahdollisen taidetta, mahdollisen tuolla puolen alkaa seikkailu» – jatkoa Neuvostoliitto-pohdinnoille

JARI HEINONEN

Politiikka-lehti julkaisi vuosi sitten (1/1992) mielenkiintoisia arvioita Neuvostoliiton hajoamisen ja uudistuspolitiikan epäonnistumisen syistä. Haluaisin jatkaa keskustelua. Ylipäänsä kun puhutaan sosialismin kriisistä, olennaisinta tässä prosessissa on juuri sosialistisen suurvallan, Neuvostoliiton ongelmien kasaantuminen ja lopulta sen romahtaminen.

Mikä Neuvostoliitossa romahti?

Mutta mikä Neuvostoliitossa itse asiassa romahti? Ainakin kolme keskeistä asiaa on mielestäni syytä nostaa esiin.

Ensinnäkin Neuvostoliiton talous romahti. Taloudessa oli vallalla suunnitelmatalous, eräänlainen valtiososialistinen järjestelmä. Talousuudistuksen nimissä tämä järjestelmä varsin pitkälle purettiin, mutta mitään toimivaa järjestelmää ei sen tilalle kyetty synnyttämään, vaikka toki pieni osuustoiminnallisten yritysten ryväs kyllä muotoutui. Keskussuunnittelu alkoi ontua, mutta mitään ratkaisua ongelmiin ei löydetty.

Itse asiassa Neuvostoliiton talouspolitiikka oli viimeisten viiden, kuuden vuoden ajan uskomattoman päättämätöntä ja ammattitaidotonta. Seurauksena oli talouden romahtaminen, joka näkyy mm. Suomen ja Neuvostoliiton (IVY-maiden) kaupankäynnissä. Osittain Suomen syvä lama johtuu juuri tästä romahduksesta. IVY-maat ei-

vät kuitenkin vielä ole siirtyneet siinä mielessä kapitalismiin, että talouden perusrakenteet olisivat kapitalistisia; päinvastoin yritykset ovat pääosin edelleen valtion omistamia eikä muutoinkaan ole olemassa tuotantovälineiden omistajien luokkaa. Ilmeistä kuitenkin on, että ns. elokuun vallankaappaus käynnisti prosessin, joka merkitsee ainakin jossakin määrin irrottautumista sosialismista.

Ensimmäinen teesini siis kuuluu: valtiojohtoinen suunnitelmatalous romahti!

Toiseksi romahdus kosketti syvällisesti myös politiikkaa, poliittista järjestelmää. Poliittisen järjestelmän luonteenomaisin piirre Neuvostoliitossa oli yksipuoluejärjestelmä, mikä tarkoitti Neuvostoliiton kommunistisen puolueen johtavaa osuutta neuvostoyhteiskunnassa. Kommunistinen puolue oli maan johtava voima. Puolue ja valtio olivat ikään kuin yhtä.

Perestroika- ja glasnost-politiikka pyrki kuitenkin alun alkaen luomaan uudentyyppisen valtarakennelman, jossa kommunistinen puolue joutuisi kilpailemaan vallasta muiden ryhmien kanssa. Uudistuspolitiikan ydin oli lopultakin tässä prosessissa. Talousuudistus kompuroi ja jäi jälkeensä perestroikan poliittisista tavoitteista. NKP vähensi valtaansa pääsihteerinsä ja samalla maan presidentin toimien kautta. Julkilausuttuna tavoitteena oli demokratian laajentaminen. Seurauksena oli, että NKP:n valta alkoi kirvota maan sisällä ja sen sisäiset ristiriidat lisääntyivät. 'Par-

lamentaarikot' ottivat vallan. Käytännössä tämä tarkoitti mm. kansanedustajien kongressin yms. elinten nousua valtapiramidin huipulle. Prosessin kulminaatiopiste oli ns. elokuun vallankaappaus, jonka seurauksena NKP kiellettiin ja NL hajosi. Seurauksena tästä kaikesta on ollut täydellinen valtatyhjiö, jota lähinnä Venäjän federaatio ja sen johtaja Boris Jeltsin ovat pyrkineet täyttämään.

Toinen teesini kuuluu: NL:n kommunistisen puolueen johtava asema maan sisällä murtui, samalla kun koko poliittinen järjestelmä mureni.

Kolmanneksi Neuvostoliitossa mureni myös moraali tai mentaliteetti: koko yhteiskunnan keskeiset ajatustavat ja tottumukset. Mentaliteetissa oli ollut vallalla ideologinen yhdenmukaisuus. Marxilais-leniniläiset arvot ja ideologia olivat suurelta osin tätä yhdenmukaisuutta. Glasnostpolitiikka kuitenkin mursi tämän yhdenmukaisuuden. Moniarvoisuus nousi esiin, eikä NKP kyennyt sitä vastustamaan; se ei kyennyt käymään hegemonista taistelua. Seurauksena oli arvokumous, jossa yhteiskunnan vallitsevat arvot, normit, ylipäänsä ns. hyvän elämän kriteerit murtuivat. Yhteiskunta hajaantui, disorganisoitui. Ranskalainen sosiologi Emile Durkheim sanoisi: Neuvostoliitto joutui anomiatilanteeseen, tyhjän päälle.

Samalla lailla kuin valtatyhjiö tavalla tai toisella täyttyy, täyttyy myös arvotyhjiö. Neuvostoliitossa tai IVY-maissa ennen muuta kansallisuuskysymykset, nationalismi ja uskonto nousivat uuteen kukoistukseensa. Ne täyttivät tämän tyhjiön. Erityisesti kansallisuuskysymysten, kiihkeän nationalismin merkitys on noussut tärkeäksi tekijäksi.

Esiinnousseissa kansallisuusongelmissa voi nähdä useita tyyppejä. Ensinnäkin voi puhua keskusta-periferia -ristiriidoista ja pyrkimyksistä kansallisvaltioiden luomiseen. Baltian maat edustivat ennen muuta tätä päätyyppiä. Toiseksi voi puhua paikallisten kansallisuuksien ristiriidoista ja yhteenotoista. Kolmanneksi on huomattava myös venäläisen kansallisuusliikkeen nousu ja Venäjän federaation pyrkimys johtoasemaan. Tätä asiaa ehkä korostaa se, että Neuvostoliiton väestöstä 51% prosenttia eli 150 miljoona ihmistä oli vuonna 1989 venäläisiä. Edelleen neljänneksi pitää korostaa myös pienten kansallisuuksien kansallisen ja kielellisen säilymisen ongelmia. Esimerkiksi Venäjän pohjoisia kansojakin on pelkästään lähes kolmekymmentä.

Aivan kuten talouspolitiikan osalta voi myös kansallisuuspolitiikan osalta sanoa, että yleisliittolaisen johdon toiminta oli hyvin tempoilevaa. Toimintastrategia muuttui muutaman vuoden aikana yhtenä. Ensin puhuttiin, että kansallisuusongelmia ei ole. Mutta vuosina 1987 – 1988 ongelmat tunnustettiin ja korostettiin niiden ratkaisemista talousuudistuksen ja demokratisoinnin avulla. Tämän jälkeen alettiin puhua federaation kehittämistä luopumatta keskitetystä hallintojärjestelmästä. Sitten vuonna 1990 alettiin korostaa eriytettyjen ratkaisukeinojen käyttöä konfедераatio eli valtioliitto lähtökohtana. Lopulta vuoden 1991 alusta pyrittiin uuden liittovaltiopimuksen aikaansaamiseen ja paikallisesti turvaututtiin myös asevoimien rajoitettuun käyttöön.

Kolmas teesini kuuluu: mentaliteetti murtui Neuvostoliiton sisällä, seurauksena oli täydellinen arvokumous, jonka täytti ennen muuta kiihkeä nationalismi.

Neuvostoliiton kriisi oli ennen muuta näiden kolmen prosessin yhteenkietoutumista: talous romahti; kommunistisen puolueen johtava asema murentui; ideologinen yhdenmukaisuus rapautui. Se oli siten todella syvälle käypä tapahtuma Neuvostoliitossa. Aiemmin yhteen kuuluneet elementit alkoivat erota toisistaan, mikä johti kokonaisuuden nurinmenoon. Neuvostoliiton kriisi läpäisi koko yhteiskunnan.

Neuvostoliiton johto ja hegemonisen politiikan puutteet

Mutta mitä kriisin syvenemisestä ja Neuvostoliiton johdon toimista voisi sanoa? Ensinnäkin Neuvostoliiton johdon toiminta oli hyvin tempoilevaa ja päämäärätöntä, kuten mm. kansallisuuskysymysesimerkki osoitti. Kun Barabba pääsi irti, Mihail Gorbatsšov lähipiireineen oli voimaton. Hän vain seurasi parvekkeeltaan, kuten keisari Nero konsanaan, suurvallan ja sen eurooppalaisten liittolaisten hajoamista.

Toiseksi uudistusten keskittäminen erityisesti vuodesta 1987 alkaen politiikan ja poliittisen järjestelmän tasolle kummaksuttaa. Voi kysyä, miksi uudistuksia ei pyritti johdonmukaisesti viemään ensin taloudessa eteenpäin ja vasta tämän jälkeen aloitettu varovaista uudistuspolitiikkaa poliittisten valtarakenteiden muuttamisen osalta. Tuntuu kuin olisi pyritty kerta heitolla länsimai-

seen parlamentaariseen demokratiaan ja oikeusvaltioon maassa jossa perinteitä tähän ei ollut. Kun poliittisia uudistuksia ja avoimuuden politiikkaa vietiin eteenpäin kriisiytyvän talouden olosuhteissa, poliittisten valtarakenteiden (= keskusvallan) ja ideologisen yhdenmukaisuuden pohja petti varsin nopeasti – ja seuraukset ovat tunnetut.

Ylipäänsä neuvostoyhteiskunnassa siirryttiin kiistelyjen, kriisien ja levottomuuksien aikaan, mikä on tunnusomaista uudesta hegemonisesta vaiheesta käytävälle kamppailulle, mutta uudistusten käynnistäjät eivät olleet varautuneet hegemoniseen kamppailuun – eväskori oli tältä osin tyhjä. NKP ei tosiasiallisesti kyennyt kamppailemaan vallasta uusien, esiinnouseiden ryhmien kanssa. Sillä ei ollut valmiuksia tähän, koska se oli yhtäältä liiaksi sidoksissa valtioon ja toisaalta sen ohjelma 'demokraattisesta sosialismista' oli liian ylimalkainen, ehkä epärealistinenkin. Tuo ohjelma oli lähinnä joukko kauniita tavoitteita venäläisen kaunopuheisesti esitettyinä, kuten esim. Mihail Gorbatschovin kirjasta *Perestroika ja uusi ajattelu* (1987) voi havaita.

Jos otetaan vertailukohdaksi Suomen Urho Kekkosen johdolla toteutettu toisen maailmansodan jälkeinen 'kansallisen eheyttämisen projekti', niin ero Neuvostoliiton linjaan on selvä. Suomalaisen kansallisen eheyttämisen politiikan perusta oli saksalaisessa 'valtiosocialismissa', joka korosti vahvaa valtiota (vahvaa keskusvaltaa) ja maltillista uudistuspolitiikkaa, positiivista ja aloitteellista otetta esimerkiksi sosiaali- ja talouspolitiikan alueilla. Voi sanoa, että nimenomaan Urho Kekkonen omaksui hegemonisen taistelun strategian, samantyyppisen jota J.V. Snellman oli korostanut jo aiemmin. Ideana oli, että eheyttämis- ja uudistuspolitiikka alkoi rakentua ennen muuta taloudelliseen kasvuun, tulonjakoon ja kulutukseen liittyvien tavoitteiden kautta. Käytännössä taloudelliset ja sosiaalipoliittiset tavoitteet nousivat eheyttämisen politiikan eräksi keskeisiksi instrumenteiksi aatteellisten vaikuttamistapojen ohteen. Kasattiin eräänlaista hegemonista blokkia, laajaa liittoa, jonka avulla maata voitiin hallita. Linjana oli: vähemmän retoriikkaa ja demagogiaa, enemmän hegemonista politiikkaa!

Neuvostoliiton uudistuspolitiikan linjana taas oli selvästi enemmän retoriikkaa, vähemmän tekoja ja hegemonista politiikkaa! Paljolti kysymys oli vain Mihail Gorbatschovin taistelusta vallas-

ta. Taustalla oli jonkinlainen vallassa pysymisen logiikka; liittolaisten etsiminen milloin 'konservatiivien', milloin 'radikaalien' parista.

Käytännössä toimiva hegemoninen projekti on aina kyettävä kiteyttämään muutamiin olennaisiin iskusanoihin, perestroika ja glasnost täyttävät kyllä nämä ehdot, mutta ratkaisevinta on politiikan sisältö ja sen tulokset: laajojen ihmisryhmien todellisten intressien ja tarpeiden turvaaminen. Sillä aivan kuten räätäli Halme sanoo Väinö Linnan romaanissa *Täällä pohjantähden alla*: »Elinikysymykset ovat elinkysymyksiä. Herra Halmeen samoin kuin monen muun arvovalta loppuu hyvin pian jos vain joutuu näyttämään jatkuvasti tyhjää kättä». Perusongelma on juuri tässä: Gorbatschov joutui!

Eli käytännön politiikka, saavutetut tulokset ja uskottavuus ratkaisevat viime kädessä kunkin projektin aseman ja laajuuden yhteiskunnassa. Tässä suhteessa on todettava, että Gorbatschov ja NKP epäonnistuivat. He eivät kyenneet voittamaan ihmisten luottamusta uusin saavutuksin ja nostamaan esiin uusia innostavia tavoitteita. He eivät kyenneet puhuttelemaan ihmisten enemmistöä ja hahmottamaan tulevaisuutta uskottavasti koko yhteiskunnan perspektiivistä. Kommunistien sosialismiprojekti ei kyennyt uusintamaan kannatusperustaansa poliittisesti – epätoivoinen vallankaappausyritys viimeistään todisti tämän. Mutta miksi se ei kyennyt? Tähän yritän seuravaksi vastata. Juuri tällaiset selitysyrietykset ovat minusta tuiki tarpeellisia, varsinkin kun mm. Poliittikka-lehden pohdinnat samoin kuin Jyrki Iivosen uusin kirja (1992) ovat olleet huomattavalta osin vain kuvausta siitä miten kaikki on tapahtunut.

Hegemonian, kansalaisyhteiskunnan ja valtion välisten suhteiden ongelmista

Neuvostoliiton uudistuspolitiikan tavoitteiden täydellisen romuttumisen taustalla on mielestäni eräs tärkeä asiakokonaisuus, joka kannattaa huomioida. Kysymys on hegemoniasta, kansalaisyhteiskunnasta ja valtiosta, niistä asioista joihin erityisesti Antonio Gramsci paneutui vankilavikkoissaan.

Valtiolla Gramsci tarkoitti ns. poliittista yhteiskuntaa, jonka muodostavat julkiset instituutiot ja pakkovallan elimet kuten armeija, tuomioistuimet, ylipäänsä valtiollinen byrokratia. Kan-

salaisyyhteiskunnalla hän sitä vastoin viittasi niiden instituutioiden kokonaisuuteen, johon kuuluvat mm. puolueet, ammattiyhdistykset, eli kattava kansalaisjärjestöjen ja kansalaistoiminnan kenttä, eräänlainen 'puolustuslinjojen' ketju.

Hegemonia on Gramscin mielestä tärkeä välittävä tekijä valtion ja kansalaisyyhteiskunnan välillä. Hegemoniassa on hänen mielestään kysymys vallan hankkimisen, vallan käyttämisen ja sen ylläpitämisen kysymyksistä. Hegemoniaan liittyy aina erilaisia voimia tietyn luokan tai eri ryhmien poliittisen, intellektuaalisen ja moraalisen johdon alla. Se on siis tietynlaista aatteellisen henkistä johtajuutta. Se on hallitsevan ryhmän kyky johtaa yhteiskuntaa, taitoa saada omat päämäärät hyväksytyksi ainoana, järkevinä ja kiistattomina, ylimpänä elämänviisautena. Olennaista hegemoniassa on Gramscin mielestä, että se on saavutettava pikemminkin suostumuksen kuin pakon tai väkivallan pohjalta.

Gramsci sanoi, että hegemonia pitää ensin saavuttaa kansalaisyyhteiskunnassa, jolloin se olisi myös valtion eli poliittisen yhteiskunnan tasolla hallitsemista laajan enemmistön suostumuksen pohjalta. Idässä valtio oli mahdollista valloittaa yhdellä äkkiryynnäköllä, 'liikkuvalla sodalla', koska siellä ei ollut kansalaisyyhteiskuntaa, mutta lännessä olisi ennen liikkuvaa sotaa käytävä mahdollisesti pitkällekin venyvä 'asemasota', jossa työväenluokka hankkisi käsiinsä hegemonisen koneiston valmiiksi rakennettuine juoksuhaatajärjestelmineen. Menestyksellinen asemasota edellytti Gramscin mielestä ennen muuta hegemonisen politiikan omaksumista, kamppailua kansalaisyyhteiskunnassa: pitkää marssia instituutioiden halki.

Neuvostoliiton osalta keskeinen ongelma on siinä, että vanhan venäläisen perinteen mukaisesti valtio on ollut siellä kaikki, kun taas kansalaisyyhteiskunta on ollut hyvin kehittymätön, horjuva rakennelma. Kommunistien johtovalta on perustunut ylivahvaan valtioon, jonka muodot lähinnä J.V. Stalin kiteytti pitkällä valtakaudellaan. Stalin luotti vanhaan perinteeseen, siihen jolla Venäjää ja sen johtamaa imperiumia oli sen tuhatvuotisen olemassaolon ajan aina hallittu. Seurauksena oli autoritaarinen hallitsemistapa, jossa oli yhtäältä vahva valtakeskus ja toisaalta kuuliaiset, mutta hiukan alistuneet alamaiset, 'homo sovieticukset'. Kärjistäen: meidän aikamme oblovovit.

Minusta bolshevikkeja ei kannata kritikoida siitä, että he ottivat vallan äkkiryynnäköllä. He ottivat sen, koska se oli saatavissa, ulottuvilla. Siitä heitä sen sijaan voi kritikoida, että he ankuroituivat ylivahvaan valtioon ja loivat puolueestaan vain valtiollisen valta- ja herruuskoneiston. He eivät ottaneet huomioon, että kerran saavutettua hegemoniaa on jatkuvasti uudistettava, saatava sille alati kansan uusi hyväksyntä. Bolshevikit löivät laimin dialektiikan, demokratian ja kansalaisyyhteiskunnan kehittämisen.

Kun sitten perestroika mursi vahvan valtion, ja vahvaa kansalaisyyhteiskuntaa ei ollut, seurauksena oli valtarakennelman murtuminen, yhteiskunnallisen legitimitetin menettäminen. Tavallaan voi sanoa, että valtakysymys on Venäjällä/Neuvostoliitossa aina ratkottu eräänlaisena nol-la summa -pelinä. Jollakin ryhmällä on kerralla kaikki valta, muilla ei ole mitään. Tässä mielessä voi tulkita, että toimivan kansalaisyyhteiskunnan ja siihen olennaisesti liittyvän hegemonisen toiminnan ja politiikan perinne on puuttunut tyystin. Valta on toki ajoittain vaihtunut, mutta vain valtiokoneiston huipulla jonkinlaisina äkkiryysäyksinä.

Uudistuspolitiikka olisi poliittisten tavoitteiden toteutumisen osalta edellyttänyt hegemonisen politiikan omaksumista ja vahvistuvaa kansalaisyyhteiskuntaa. Kun kumpakaan ei tosiasiasa löytynyt, oli seurauksena kaiken kattava kriisi. Tässä mielessä on ilmeistä, että uudistuspolitiikan lähtökohdat olivat epärealistiset; tavoitteet piti saavuttaa liian nopeasti, varsinkin kun talouden kriisi kärjisti suhteita neuvostoyhteiskunnassa sen kaikilla tasoilla. »Politiikka on mahdollisen taidetta. Mahdollisen tuolla puolen alkaa seikkailu», on Mihail Gorbatsšov todennut. NKP:n johto otti perestroikapoliitikassa tietoisesti riskin panemalla munat yhteen taktiikkakoriin – ja hävisi!

Väitän, että perestroikapoliitikassa ei oltu riittävällä tavalla huomioitu edellä hahmottelemiani valtion, kansalaisyyhteiskunnan ja hegemonian välisiä suhteita. Gramscin hegemoniapohdinnat ja Palmiro Togliattin ajatukset 'uuden tyyppisestä demokratiasta' sivuutettiin lähes tulkoon tyystin. Jos näitä asioita pohdittiin, olivat tarkastelun kohteena lähinnä vallankumoukselliset muutokset lännessä kuten esim. Juri Krasinin sinänsä mainiossa artikkelissa *Työväenliike ja demokraattinen vaihtoehto* (1989) oli asianlaita. Toi-

veet olivat ylipäättään liian korkealla ja aikataulu liian nopea. Valittu linja ajautui vääjäämättä haaksirikkoon. Sillä ei ollut onnistumisen mahdollisuuksia. Poliittiset tavoitteet olisi pitänyt asettaa realistisemmin. Olisi tarvittu nopeampia uudistuksia taloudessa ja vastaavasti hitaampia politiikassa. Taloudellisen vaurastumisen olosuhteissa kansalaisyhteiskunnan luominen ja hegemonisen politiikan perusteiden omaksuminen olisi ollut huomattavasti helpompaa ja ehkä jopa mahdollista.

Käsitykseni mukaan Neuvostoliitossa valittu strategia oli marssijärjestykseltään väärä, jos haluttiin turvata sosialistiset valtarakenteet. Talousuudistukset olisi pitänyt yrittää viedä läpi ja luoda tätä kautta reformimarginaali uudistuspolitiikalle (esim. sosiaalipolitiikalle) ja laajenevalle kulutukselle. Edelleen valtio olisi pitänyt monikanallisessa maassa säilyttää toimintakuntoisena, vaikka markkinavetoisia uudistuksia pyrittiinkin toteuttamaan.

Jos lännestä haluttiin ottaa oppia ja tavoitteita, olisi niitä pitänyt ottaa nimenomaan fordilaisen yhteiskuntien ja niihin olennaisesti liittyvien sosiaalivaltioiden rakentamisesta. Fordismin idean mukaisesti tuotannon ja kulutuksen kehät olisi pitänyt vähä vähältä saada vastaamaan toisiaan (toisin sanoen raskaasta teollisuudesta olisi pitänyt siirtyä asteelta kulutustavateollisuuteen), ja samalla väestön turvaverkoksi olisi pitänyt luoda kattava sosiaalinen iskunvaimennusjärjestelmä, jonkinlainen sosiaalivaltio. Fordismin tarkoitan toisen maailmansodan jälkeen syntyneitä läntisten yhteiskuntien kehitystapaa, joka nojautui suurtuotannon etujen systemaattiseen hyväksikäyttöön, tayloristiseen työorganisaatioon ja joukkokulutukseen, varsinkin autojen ja kotitalouskoneiden yleistymiseen. Fordismin on lisäksi olennaisesti kuulunut sosiaalivaltio, valtiollinen sosiaaliturvakoneisto.

Jukka Gronow on tutkailtuaan neuvostoliittolaisia mielipidemittauksia todennut, että »työntekijänä neuvostokansalainen halusi sosialismia, kuluttajana kapitalismia». Tuo tavoite on ilmeisen tuttu kapitalistisissa maissakin. Itse asiassa fordismi ja sosiaalivaltio sen tukirakenteena ovat tietyssä määrin tuon tavoitteen toteuttaneetkin. Markkinoita on säännelty ja markkinariskien varalle on luotu iskunvaimennusjärjestelmä, sosiaalivaltio. Palkkatyön hyväksikäytöstä johtuvat haitat on ainakin osittain korvattu sosiaalipoliit-

tisin toimin. Fordilainen sosiaalivaltio edellyttää kuitenkin, kuten Gronow edelleen korostaa, selaista uudistuspolitiikkaa, joka voi »toteutua vasta sitten kun sekä työ- että tavaramarkkinat on jo vapautettu ja siihen liittyvä kansalaisyhteiskunta (esim. ay-liike) on syntynyt». On selvää, että fordismin sovellutusten luominen Neuvostoliittoon ei tässä mielessä olisi ollut helppoa, mutta tavoitteeksi fordilainen malli olisi pitänyt ottaa – ja pitäisi ottaa vielä tänäänkin! Mistään 'jätkifordismista' on entisen Neuvostoliiton alueella nimittäin turha uneksiakaan vuosikymmeneen.

Entä Venäjän tulevaisuus?

Ylipäättään kun uudistukset tehtiin nurinkurisesti, alta meni sananmukaisesti kaikki: ennestäänkin vajaa taktiikkakori tyhjeni munista kertaheittolla. Tässä mielessä ei käy kiistäminen, etteikö Neuvostoliiton romahtaminen olisi sosialismille paha takaisku. Mutta millainen voisi olla Neuvostoliiton perillisten tulevaisuus. Väitän, että perusvaihtoja voisi olla vähintäänkin kolme:

- (1) 'Kovakourainen liberalismi', kapitalismi, jossa korostetaan pelkästään markkinavoimien merkitystä ja yksityistämistä Puolan mallin mukaan. Luultavasti Boris Jeltsin pyrkii tällaisen Venäjän luomiseen;
- (2) 'Itsevaltainen konservatismi', jonkinlainen oikeistolainen diktatuuri, jossa 'vahvan miehen kaipuu' korostuu;
- (3) 'Sosialismin edelleen kehittäminen', jossa vaihtoehdossa vasemmisto ryhdistäytyy ja nousee jälleen varteenotettavaksi vaihtoehdoksi. Mutta tämä on mitä ilmeisemmin mahdollista vasta sen jälkeen, kun (ja jos) Boris Jeltsin on epäonnistunut tavoitteissaan. Tällöin vaihtoehtoja voisi olla kaksi: korostetaan joko vahvan miehen tarvetta Stalinin malliin tai sitten edetään kohti demokraattista sosialismia ja lähdetään todella miettimään hegemonisen politiikan mahdollisuuksia, valtion, kansalaisyhteiskunnan ja hegemonian välisiä suhteita. Jälkimmäinen vaihtoehto edellyttäisi sellaista syvällistä kulttuurista pohdintaa, jossa Antonio Gramscilla olisi näkyvä paikka.

Tietenkin muitakin vaihtoehtoja voi nousta esiin, kuten täydellinen kaaos, mutta olennaista

on korostaa, että tilanne on tällä hetkellä avoin. Neuvostoliiton kriisi on myös uudelleenrakentamisen vaihe, ja tämä luo todellisia toimintaedellytyksiä toimiville subjekteille. Hegemoniasta kiistellään mitä suuremmissa määrin juuri tällä hetkellä entisen Neuvostoliiton sisällä; uusia puolueitakin on jo lähes 400. Vaarana tosin on, että vanha nolla summa -peli jatkuu vatedeskin: nyt Jeltsin, tulevaisuudessa kuka ties muu, ehkä Aleksandr Rutskoi ja hänen johtamansa Kansalaisliitto.

Jos pohditaan ylipäätään IVY-maiden ja erityisesti Venäjän vasemmiston tulevaisuutta, niin uudessa tilanteessa sen – kuten myös vasemmiston lännessä – olisi pystyttävä ratkaisemaan valtion, kansalaisyhteiskunnan ja markkinoiden välinen suhde. Sen olisi kyettävä kehittämään hegemoniseksi pyrkivä vaihtoehto, jossa markkinat voisivat toimia mahdollisimman tehokkaasti valtiollisessa kontrollissa. Taustalla on se tosiasia, että parhaimmillaan hyvin toimivilla markkinoilla syntyy laatua ja tehokutta, mutta heikkoja siellä kuritetaan kovalla kädellä. Samalla sen olisi kyettävä näkemään kansalaiset aktiivisina toimijoina, jotka voivat ja saavat vaikuttaa omaan asemaansa sekä yksilöinä että erilaisissa yhteiskunnallisissa liikkeissä. Suunta pitäisi siten ottaa kohden alamaisuuden purkautumista.

Lopultakin toimiva hegemonia (vasemmistolainen, punavihreä, mikä tahansa...) voi olla vain vapaaehtoisen suostumuksen pohjalta nousevaa vallankäyttöä, erilaisten itsenäisten puolueiden ja

liikkeiden joustavaa ja tasavertaista yhteistyötä, joka konkretisoituu monipuolisen vuoropuhelun, kontaktien, kompromissien sekä yhteisten ja samansuuntaisten toimien välityksellä. Tässä on mielestäni Neuvostoliiton tapahtumien keskeinen opetus. Toinen asia on, voiko Venäjää koskaan näin hallita?

KIRJALLISUUTTA:

- Gontsarov, Ivan (1975): *Oblomov*. Keuruu.
 Gorbatschov, Mihail (1987): *Perestroika ja uusi ajattelu*. Juva.
 Gramsci, Antonio (1979): *Vankilavihkot 1*. Kansankulttuuri, Helsinki.
 Gramsci, Antonio (1982): *Vankilavihkot 2*. Kansankulttuuri, Helsinki.
 Gronow, Jukka (1992): Kaatoivatko kuluttajat Neuvostoliiton? *Politiikka* 1/1992.
 Hall, Stuart (1992): *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Tampere.
 Heinonen, Jari (1993): *Kattotarinnasta monikärkiseen pohdintaan. Ajatuksia suomalaisen sosiaalipolitiikan menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta*. Gaudeamus, Helsinki (ilmestyy).
 Iivonen, Jyrki (1992): Rappiosta tuhoon: NL:n poliittinen kehitys Gorbatschovin kaudella 1985–1991. *Politiikka* 1/1992.
 Iivonen, Jyrki (1992): *Neuvostovallan viimeiset vuodet*. Gaudeamus, Jyväskylä.
 Krasin, Juri (1989): Työväenliike ja demokraattinen vaihtoehto. *Teoria ja politiikka*, tammi-helmikuu/1989.
 Linna, Väinö (1968): *Täällä Pohjantähden alla*, toinen osa. WSOY, Porvoo (12 p.).
 Pentikäinen, Juha (1991): Neuvostoliiton pohjoiset kansat muutoksen kourissa. *Ulkopolitiikka* 2/1991.